

La indústria del suro com a manufactura domèstica. Treballant a la llar per al mercat. Calonge (Baix Empordà) al segle XIX¹

Margarita López Antón

Encara que existeix una àmplia bibliografia sobre la trajectòria històrica del sector surer,² la manca de treballs que estudiïn l'aportació laboral de les dones a la indústria suro-tapera al XIX és tan general, que la nostra investigació, encara que local i per tant amb un enfocament micro, aporta dades noves i rellevants per a l'estudi històric del treball de les dones. No volem estudiar la producció de taps de suro a les fàbriques; el nostre objectiu és localitzar el treball femení quan la producció de taps de suro es feia a les llars.³

Després de revisar els padrons del segle XIX de les poblacions del Baix i l'Alt Empordà, vam escollir com a localitat d'estudi Calonge, per la riquesa del seu padró del 1881. La hipòtesi que estem defensant en aquesta investigació és que les dones en van constituir una part important de la força de treball de la Catalunya preindustrial i industrial. Sostenim que ho van ser també a la indústria tapera catalana, sent Calonge un clar exemple de fabricació domèstica i de petits tallers de taps, el que va implicar que gran

¹ Es van presentar versions inicials d'aquest treball al Seminari dels Depts. d'Història Econòmica de la UAB i del Dept. d'Història Contemporània de la UB i a la International Conference of the European Rural History Organisation (2015); a la II ELHN Conference (Paris, 2017). Agraïxo tots els comentaris i suggeriments rebuts. Agraïxo també a Montse Pérez, responsable de l'Arxiu Municipal de Calonge i a Montserrat Darnaculleta les seves aportacions i consells. Aquests treball s'engloba dins del projecte de recerca del Ministeri amb el títol "La transformació de l'estructura de l'ocupació en el llarg termini, Espanya, 1700-1975. Les ocupacions no agrícoles com indicador de la modernització econòmica" (Ref. PID2021-123863NB-C21).

² Algunes de les obres de capçalera sobre el suro i la seva manufactura de taps són les de Serrat (1897), Artigas (1885, 1888, 1907), Medir (1953) i Zapata (ed.) (2009). Les obres de Medir (1953) i Zapata (ed.) (2009) són les més completes quant a l'estudi de la indústria surera. El treball de Medir abasta des del XVIII al XX i situen el lector en tots els àmbits del sector, mentre que la de Zapata conté 49 de les 78 comunicacions presentades al Congrés Internacional "Suredes, Fàbriques i Comerciants. Passat, present i Futur del Negoci Surer", celebrat a Palafrugell (Girona) al 2005.

³ Ros (2020) és l'únic treball que té com a objectiu principal el treball femení, estudiant el procés de feminització d'aquesta indústria associat a la mecanització d'inicis del segle XX. Per això analitzarà el treball de les dones per a finals del XIX i principalment el primer quart del XX per a les poblacions de Palafrugell i Llagostera.

part de la població visqués de la indústria, tot i ser una localitat rural. Amb la intenció de reconstruir l'activitat femenina i infantil s'han localitzat altres fonts primàries que han estat molt útils, però de forma complementària. Entre aquestes cal citar el Llibre de Matrícules de la Contribució industrial i de comerç de Calonge del 1881, gràcies al qual hem pogut reconstruir l'estructura industrial de l'època; els protocols notariais de Calonge de 1881; els llibres de matrimoni del 1870 al 1873 que ens ajudaran a analitzar la mobilitat social i poblacional; la base de dades del Nomenclator de 1860; la base de dades d'empreses i empresaris del departament d'Història Econòmica de la UB i fitxers particulars.

Les principals preguntes a contestar són: l'entrada de les dones al sector taper es va produir a partir de la mecanització, o ja hi eren en el període manufacturer? Quines són les taxes d'activitat a Calonge el 1881? En quina mesura l'edat, l'estat civil i el nombre de fills van influir en l'oferta de treball femení al Calonge del 1881? Hi ha subregistre de l'ocupació femenina i infantil al padró de població de Calonge de 1881? Què podem dir de l'ocupació i de l'escolarització infantil? ¿L'ocupació de les dones, tenia relació amb la del cap de família? Quina relació hi havia entre la llar i l'ocupació de les famílies?

Amb les evidències trobades podem confirmar que l'entrada de les dones al sector taper no es va produir a partir de la mecanització de la producció tapera, ja que sempre hi van ser durant tot el període de fabricació artesanal. Està ben documentat per diferents autors que la feminització va avançar notablement amb l'entrada de màquines a finals del XIX i principis del XX, però anteriorment a aquesta fase, i sense cap dubte, elles sempre van estar treballant als tallers artesans i domèstics. Ho demostren les 192 dones taperses recollides al padró del 1881 de Calonge.

La taxa d'activitat masculina (TAM) mostra, com és habitual, nivells molt alts amb un 97,8%. Pel que fa a altres grups de població, nens i dones, el càlcul de les taxes d'activitat es veu afectat pel subregistre del treball efectuat per aquests col·lectius. S'ha analitzat el treball i l'escolarització infantil, trobant les taxes d'activitat per a tots dos sexes, del 4,1% en el cas de les nenes i del 10,1% en el dels nens. La taxa d'activitat femenina (TAF) és del 24,4%; tot i estar per sobre dels percentatges calculats pels censos oficials, està afectada amb seguretat pel subregistre. Així, si bé l'agricultura és la principal ocupació per als homes, només hi apareixen 21 dones que hagin declarat que treballen al camp, una xifra que indica que l'ocultació del treball femení en aquest sector és segura. Una comparativa amb les TAF calculades per a altres poblacions importants al sector suro-taper (Ros, 2020) demostra la rellevància de les nostres dades i del nostre padró: la taxa d'activitat femenina de Calonge (24,4%) gairebé dobla la de Palafrugell el 1877 (13,4%). Si comparem amb les dades del XX, quan la indústria suro-tapera ja estava mecanitzada, cosa que va comportar la feminització massiva d'aquest sector, la TAF de Calonge està per sobre de la trobada a Palafrugell el 1910 i Llagostera el 1920. Només la de Palafrugell el 1920 supera el nostre càlcul. Això evidencia que les dones taperes sempre van estar allà, treballant en la manufactura suro-tapera rural, fins i tot abans de la seva mecanització.

Hem estudiat en quina mesura l'edat, l'estat civil i el nombre de fills van influir en l'oferta de la mà d'obra femenina. Segons el padró analitzat les calongines semblen seguir el model tradicional laboral femení en què predominaria el treball a la solteria, disminuint una vegada casades (Goldin, 1990). No obstant això, posem en dubte aquest model, en línia amb altres treballs existents per a Europa (Humphries i Sarasúa, 2012), pel subregistre demostrat mitjançant l'encreuament amb altres fonts primàries, subregistre que afecta principalment a casades i vídues. Serveixi d'exemple el cas de

Mercedes Poujoan Lloret de 47 anys, casada. Mentre que al padró a la casella on es reflecteix l'ocupació apareix "la del seu sexe", és a dir, mestressa de casa, les dades extretes de la Matrícula Industrial del mateix any, ens expliquen una realitat completament diferent, ja que hi apareix com a "fabricant de taps de suro amb una taula i un quadrador". Pel que fa a les casades que treballaven cal preguntar-se si abandonaven o no el mercat de treball després de tenir fills, considerant l'edat de dependència fins als 5 anys. Trobem que la màxima TAF es dona quan les dones tenen un nen a càrrec, amb un 29%. Per tant, s'ha pogut demostrar que per al cas d'estudi no va ser una variable decisiva per augmentar o disminuir l'oferta de la força laboral de les dones al mercat de treball, dada completament coherent en estar ocupades principalment en una indústria domèstica, portada a terme majoritàriament a les pròpies llars.

Per acabar, cal indicar que el que s'ha trobat en aquest estudi és molt rellevant ja que la taxa d'activitat és un indicador econòmic de vital importància per determinar en quina etapa de creixement i/o endarreriment està una economia. Quan l'estudiem per sectors econòmics, la informació que ens expressa fa referència al canvi estructural. De manera que, en quedar exclòs el treball de les dones històricament, i sent aquestes treballadores en molts casos dels sectors secundari i terciari, el que provoca és que s'infravalora la capacitat productiva d'una economia, donant una imatge errònia del canvi estructural, de la productivitat i dels nivells de vida.

Referències

Artigas Teixidor, P. (1885) – *Alcornoques. Industria taponera*, Imprenta de moreno y Rojas, Madrid.

----- (1888) – *Exposición Universal de Barcelona 1888. Noticia sobre el alcornoque y la industria corchera*, Imprenta de Moreno y Rojas, Madrid.

----- (1907) – *Alcornocales e industria corchera*, Imprenta Alemana.

Goldin, C. (1990) – *Understanding the gender gap: an economic history of American women*, Oxford University Press.

Humphries, J. & Sarasúa, C. (2012) – “Off the record: Reconstructing women’s labor forcé participation in the european past”, *Feminist Economics*, 18(4) October, pp. 39-67.

Medir Jofra, R. (1953) – *Historia del Gremio Corchero*, Ed. Alhambra, Madrid.

Ros Massana, R. (2020) – “Trabajo femenino asalariado y ciclo de vida en la industria corchera catalana, C.1860-1920”, *Revista de Historia Industrial*, vol.29, 80, pp.149-181.

Serrat Banquells, E. (1897) – “La industria corcho-taponera en la provincia de Gerona”, *Asociación Literaria de Gerona. Certamen de 1897*, 26, pp.63-90.

Zapata, S. (ed.) (2009) - *Suredes i industria surera: avui, ahir i demà*, Edició Museu del Suro de Palafrugell.